

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра експериментальної та прикладної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА

**«РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ»**

Освітньо-наукова програма «Психологія»

Спеціальність 053 «Психологія»

Студентки 4 курсу ОС «Бакалавр»
спеціальності 053 «Психологія»
Куделі Софії Олександрівни

Науковий керівник:

асистент кафедри
експериментальної та
прикладної психології
Кушнерьова Аліна Миколаївна

Допустити до захисту в ЕК
кафедра експериментальної та прикладної психології

Протокол № _____ від _____

Завідувач кафедри:

кандидат психологічних наук, доцент

Малишева Каріне Олегівна

_____ (підпис)

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДІ.....	6
1.1 Сутність підприємницької компетенції	6
1.2 Психологічні чинники розвитку підприємницької компетенції молоді ...	13
1.3 Особливості розвитку молоді в умовах економічного відродження країни	21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДІ.....	34
2.1. Організація та методи дослідження	34
2.2 Аналіз рівня розвитку підприємницької компетентності молоді	37
2.3. Інтерпретація результатів дослідження	43
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	47
3.1. Концепція психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції	47
3.2. Програма розвитку підприємницької компетенції молоді.....	49
3.3. Практичні рекомендації та оцінка ефективності програми	52
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку України характеризується масштабними соціально-економічними трансформаціями, пов'язаними з процесами економічного відродження країни, відбудови інфраструктури, модернізації ринку праці та посилення ролі людського капіталу. За таких умов особливого значення набуває розвиток підприємницької активності молоді як важливого ресурсу економічного зростання, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності держави. Саме молоде покоління володіє значним потенціалом для створення нових бізнес-ініціатив, впровадження інноваційних рішень та активної участі у відновленні національної економіки.

Водночас сучасні умови висувають нові вимоги до особистості молодої людини. Успішна професійна самореалізація потребує не лише наявності фахових знань, а й сформованості підприємницької компетенції, що охоплює здатність генерувати нові ідеї, приймати відповідальні рішення, діяти в умовах невизначеності, брати на себе ініціативу та ефективно використовувати наявні ресурси для досягнення поставлених цілей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді.

Теоретичні та практичні аспекти формування підприємницької компетентності та розвитку підприємницького потенціалу особистості досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема Л. Карамушка, О. Креденцер, Н. Дембицька, Ю. Білова, М. Ляшенко, П. Друкер, Й. Шумпетер та інші. Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання розроблення комплексних технологій психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді в умовах економічного відродження країни потребує подальшого наукового осмислення та практичного впровадження.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити технології психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді в умовах економічного відродження країни.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до визначення сутності підприємницької компетенції.
2. Визначити психологічні чинники розвитку підприємницької компетенції молоді.
3. Дослідити особливості розвитку молоді в умовах економічного відродження країни.
4. Провести емпіричне дослідження рівня розвитку підприємницької компетенції молоді.
5. Проаналізувати та інтерпретувати результати емпіричного дослідження.
6. Розробити концепцію психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді.
7. Створити програму розвитку підприємницької компетенції молоді.
8. Сформулювати практичні рекомендації щодо впровадження та оцінити ефективність запропонованої програми.

Об'єкт дослідження – підприємницька компетенція молоді.

Предмет дослідження – технології психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді в умовах економічного відродження країни.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження. Теоретичні методи включали аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукової літератури з проблеми дослідження. Емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою авторської анкети, розробленої для вивчення рівня розвитку підприємницької компетенції молоді. Для обробки результатів застосовувалися методи кількісного та якісного аналізу даних.

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяли участь 50 респондентів віком від 17 років і старше. Дослідження проводилося у травні–червні 2026 року шляхом онлайн-анкетування з використанням сервісу Google Forms.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання розробленої програми розвитку підприємницької компетенції молоді в діяльності закладів освіти, молодіжних центрів, громадських організацій, центрів кар'єрного розвитку та установ, які здійснюють психологічний супровід професійного становлення молоді.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розкрито теоретичні основи розвитку підприємницької компетенції молоді. Другий розділ присвячено організації та проведенню емпіричного дослідження рівня розвитку підприємницької компетенції молоді. У третьому розділі представлено концепцію психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції, програму її розвитку та практичні рекомендації щодо впровадження й оцінки ефективності запропонованих заходів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДІ

1.1 Сутність підприємницької компетенції

У сучасному суспільстві, яке характеризується стрімкими процесами глобалізації, цифрової трансформації та зростанням рівня конкуренції, особливої актуальності набуває розвиток підприємницької компетенції як важливого елемента професійного й особистісного становлення людини. Сучасні роботодавці потребують фахівців, які здатні не лише якісно виконувати свої професійні функції, але й демонструвати ініціативність, творчий підхід до вирішення завдань, відповідальність, самостійність у прийнятті рішень та готовність ефективно діяти в умовах постійних змін. У зв'язку з цим, підприємницька компетенція розглядається як одна з ключових передумов забезпечення успішності особистості та підвищення ефективності діяльності сучасних організацій.

Для глибшого розуміння сутності підприємницької компетенції необхідно розмежувати поняття «компетенція» та «компетентність». Під компетенцією зазвичай розуміють комплекс знань, умінь, навичок і особистісних характеристик, які формуються в процесі навчання та забезпечують можливість ефективної діяльності в певній сфері [1, с. 68]. На думку О. Овчарук: поняття «компетенція» пов'язане з визначеним суспільством освітнім результатом, тоді як «компетентність» відображає рівень сформованості особистості як суб'єкта професійної діяльності та її здатність успішно реалізовувати набуті знання й уміння на практиці [2, с. 80]. Науковиця наголошує, що компетенція є соціально визначеною нормою підготовки фахівця, яка встановлює вимоги до його професійної діяльності.

Водночас компетентність виступає особистісною характеристикою, що відображає реальну здатність людини застосовувати набуті знання, навички та досвід для досягнення конкретних результатів. Таким чином, компетенція характеризує необхідні вимоги та очікування щодо підготовки спеціаліста, а компетентність демонструє рівень їх практичного засвоєння та реалізації. Відповідно до підходу Європейської комісії, компетентність визначається як підтверджена здатність використовувати знання, уміння, навички та особисті якості у процесі навчання, праці та особистісного розвитку [3, с. 69].

Аналогічне трактування міститься у Законі України «Про освіту», де компетентність розглядається як інтегрована сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та інших індивідуальних характеристик, що забезпечують успішну соціалізацію особистості, її професійну діяльність і подальше навчання [4]. Отже, компетентність передбачає не лише володіння певними знаннями, а й уміння ефективно застосовувати їх для розв'язання практичних завдань у конкретних життєвих ситуаціях.

Багато вітчизняних дослідників підкреслюють, що компетентність не може бути зведена лише до суми знань і навичок [5, с. 39]. Водночас саме знання та практичний досвід є необхідною основою для формування ключових компетентностей. Важливу роль у цьому процесі відіграє активна позиція особистості, її свідоме ставлення до навчальної, професійної та інших видів діяльності, що сприяє розвитку здатності ефективно діяти в різних умовах.

Для повного розкриття змісту підприємницької компетентності доцільно звернутися до сутності поняття «підприємництво». Підприємництво визначається як самостійна, ініціативна та систематична господарська діяльність, яка здійснюється на власний ризик і під особисту відповідальність з метою отримання прибутку [6, с. 54]. У соціологічному контексті підприємництво розглядається як особлива форма соціальної практики, що формується в межах ринкових відносин, виробничих кластерів та локальних спільнот [1, с. 128]. Водночас підприємницька діяльність сприяє створенню

нового інтелектуального капіталу, який охоплює знання, навички, досвід і соціальні зв'язки, що в подальшому трансформуються у важливий ресурс економічного та суспільного розвитку.

Соціолог і економіст Йозеф Шумпетер розглядав підприємництво як ключовий фактор економічного розвитку, основою якого є інноваційна діяльність. На його думку, інновації не обмежуються лише створенням нових товарів або послуг. Вони можуть проявлятися також через удосконалення існуючих виробничих процесів, поєднання наявних ресурсів у новий спосіб або підвищення ефективності функціонування підприємства. Учений трактував економічний розвиток як процес постійних структурних змін, що виникають завдяки впровадженню різних видів інновацій. До них належать: створення нових продуктів; освоєння нових ринків збуту; використання нових технологій виробництва чи реалізації продукції; залучення нових джерел сировини та ресурсів; зміна ринкової структури шляхом створення або ліквідації монопольних позицій [7, с. 97].

Підприємницька діяльність характеризується низкою специфічних ознак. Насамперед вона має самостійний характер, оскільки підприємець самостійно організовує свою діяльність, приймає управлінські рішення та діє у власних інтересах. Важливою умовою є наявність майнової незалежності, що забезпечує можливість ведення господарської діяльності, а також організаційної самостійності, яка дає змогу самостійно визначати напрями розвитку бізнесу.

Ще однією невід'ємною ознакою підприємництва є ризик. Підприємець не має гарантій отримання прибутку, а результати його діяльності значною мірою залежать від ринкової ситуації та прийнятих рішень. У разі невдачі він несе відповідальність за можливі збитки власним майном. Самостійна майнова відповідальність означає, що суб'єкт підприємницької діяльності відповідає за свої зобов'язання ресурсами, які перебувають у його власності.

Основною метою підприємницької діяльності є систематичне отримання прибутку. Це досягається шляхом задоволення потреб споживачів,

розширення кола клієнтів, збільшення обсягів реалізації продукції чи послуг та підвищення вартості власного бізнесу. Якщо діяльність не спрямована на отримання економічного результату, вона не може вважатися підприємницькою у класичному розумінні.

Отже, підприємництво можна визначити як особливий спосіб господарювання, що базується на інноваційному підході, ініціативності та активній діяльності суб'єктів ринкових відносин. Його головною метою є задоволення потреб споживачів і суспільства через виробництво товарів та надання послуг з одночасним отриманням прибутку. Підприємництво виконує низку важливих функцій, серед яких інноваційна, економічна, організаційна, соціальна та особистісна. До характерних рис підприємницької діяльності належать наявність новаторської ідеї, участь підприємця у формуванні стартового капіталу, його залучення до процесу управління, відповідальність за результати роботи підприємства, право розпоряджатися прибутком та готовність брати на себе ризики.

У вітчизняній освітній практиці поняття «підприємницька компетентність» уперше було офіційно закріплено серед переліку ключових компетентностей, визначених українськими науковцями та педагогами в межах проєкту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному». У цьому переліку підприємницька компетентність була віднесена до базових компетентностей поряд із соціальною, громадянською, загальнокультурною, інформаційно-комунікаційною, здоров'язбережувальною компетентностями та вмінням навчатися протягом життя. Відповідно до положень зазначеного документа, підприємницька компетентність охоплює сукупність знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які забезпечують здатність людини ефективно діяти в економічному середовищі, виявляти ініціативність, приймати відповідальні рішення та успішно реалізовувати власні ідеї на практиці (рис. 1.1).

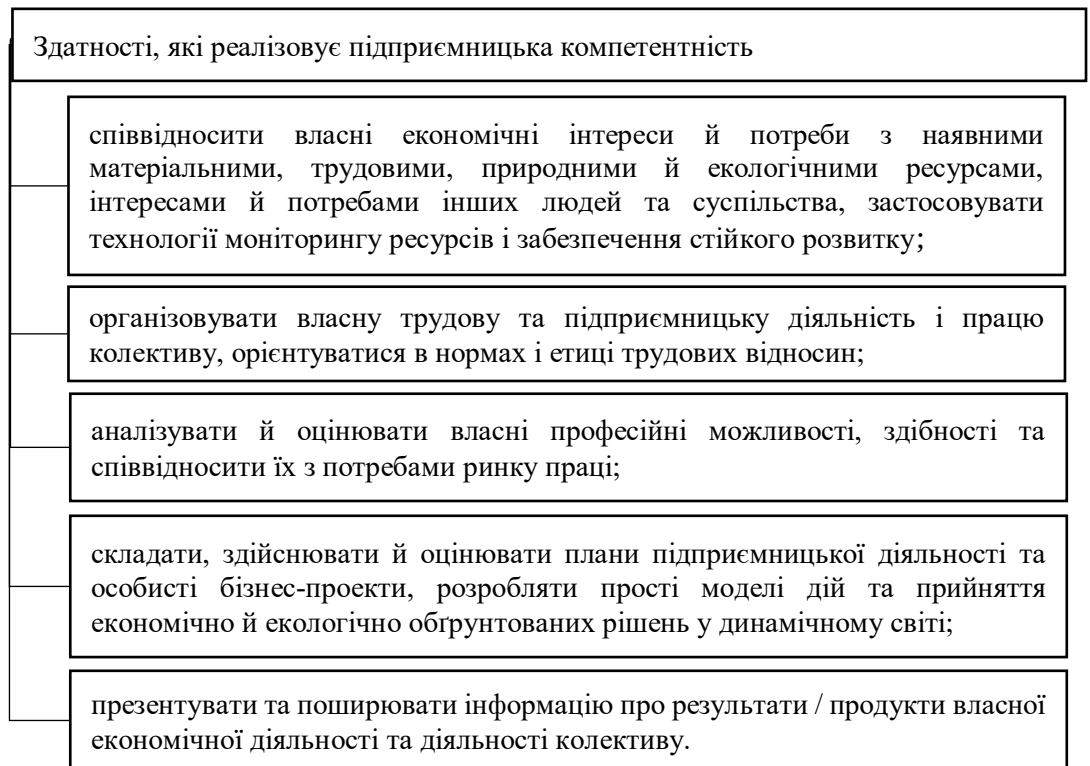

Рисунок 1.1 – Здатності, які реалізовує підприємницька компетентність [3, с. 68]

Відповідно до рамки ключових компетентностей, розробленої Європейською комісією, підприємницька компетентність визначається як здатність людини втілювати власні ідеї у практичну діяльність. Вона охоплює творчість, інноваційне мислення, готовність до обґрунтованого ризику, а також уміння планувати, організовувати та реалізовувати проєкти для досягнення поставлених цілей. Ця компетентність виступає основою для формування спеціалізованих знань і навичок, необхідних для здійснення як соціальної, так і комерційної діяльності, та передбачає наявність етичних принципів, що забезпечують відповідальне й ефективне управління [8].

Підприємницька компетентність являє собою сукупність особистісних характеристик, професійних якостей, практичних умінь і моделей поведінки, які забезпечують успішне вирішення бізнес-завдань та сприяють досягненню високих результатів у процесі реалізації власних ідей і проєктів.

На думку Ю. Білової, підприємницька компетентність є інтегральною психологічною характеристикою особистості, що виявляється у здатності до творчого пошуку, генерування та реалізації нових ідей. Вона забезпечує

ефективне розв'язання різноманітних завдань у професійній, соціальній та повсякденній діяльності й базується на внутрішній мотивації до самореалізації та розвитку [9, с. 15].

М. Ляшенко трактує підприємницьку компетентність як комплексну здатність особистості, яка поєднує знання, уміння та навички у сфері підприємництва, готовність до започаткування власної справи, а також уміння трансформувати наукові досягнення в практичні розробки та комерційні проекти. Важливими складовими цієї компетентності є здатність критично оцінювати інформацію, використовувати її для прийняття рішень, демонструвати творчий підхід до вирішення завдань і проявляти лідерські якості [10, с. 52].

Як і будь-яка інша компетентність, підприємницька компетентність має складну внутрішню структуру, яка включає кілька взаємопов'язаних компонентів.

Першим є мотиваційний компонент, що охоплює систему внутрішніх мотивів, цінностей і потреб, які спонукають людину до підприємницької діяльності. Саме він визначає характер взаємодії особистості з навколишнім середовищем, суспільством та іншими людьми, формуючи прагнення до самореалізації та досягнення успіху.

Другим складником виступає когнітивний компонент, який об'єднує теоретичні та практичні знання про економічні процеси, сутність підприємницької діяльності, її принципи, методи та інструменти. Він забезпечує розуміння економічної сфери сучасного суспільства та створює основу для прийняття ефективних управлінських рішень.

Важливе місце у структурі підприємницької компетентності займає діяльнісний компонент. Він передбачає формування практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення підприємницької діяльності. До них належать здатність обирати перспективні бізнес-ідеї та організаційні форми підприємництва, здійснювати планування й прогнозування діяльності, презентувати власні проекти, вести конструктивні переговори, приймати

ефективні рішення, а також контролювати результати реалізації підприємницьких ініціатив. Важливою складовою цього компонента є готовність творчо підходити до розв'язання проблем і застосовувати набуті знання на практиці.

Не менш важливим є особистісний компонент, який охоплює психологічні, емоційні та фізичні характеристики особистості. До нього належать такі якості, як ініціативність, відповідальність, самостійність, наполегливість, рішучість, готовність до поміркованого ризику, комунікабельність, уміння працювати в команді, встановлювати ділові контакти, переконувати інших та ефективно взаємодіяти з людьми. Саме ці риси значною мірою визначають успішність підприємницької діяльності та сприяють досягненню поставлених цілей (рис. 1.2) [9, с. 15].

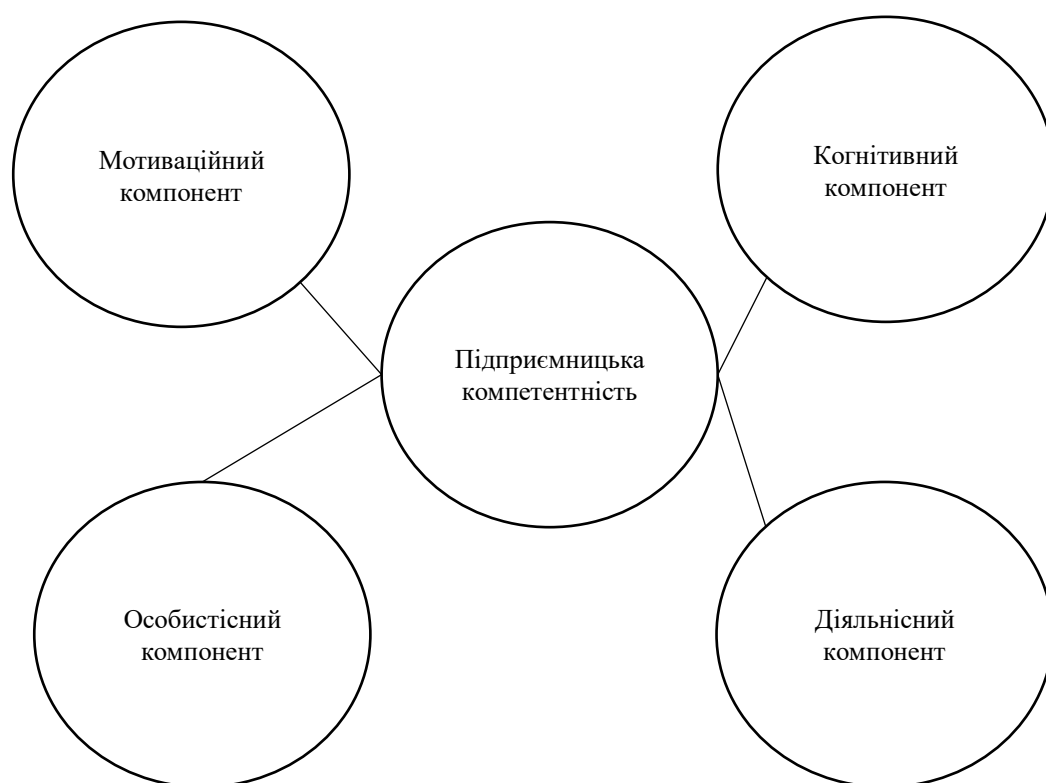

Рисунок 1.2 – Структура підприємницької компетентності [12]

Підприємницька компетентність не належить до результатів навчання, які безпосередньо формуються в межах окремих навчальних дисциплін. Водночас вона тісно пов'язана з освітніми результатами, що відображають здатність особистості досягати поставлених цілей, особливо в умовах

невизначеності, проблемних ситуацій, необхідності самостійного прийняття рішень, прояву ініціативності та ефективної взаємодії з іншими людьми. Наявність сформованої підприємницької компетентності передбачає не лише володіння відповідними знаннями та практичними навичками у сфері підприємництва, але й розвиток особистісних і ділових якостей, які забезпечують успішне виконання різноманітних професійних і життєвих завдань [11].

Таким чином, підприємницька компетентність є важливим елементом професійного та особистісного становлення людини в сучасних соціально-економічних умовах. Вона забезпечує здатність ефективно функціонувати в конкурентному середовищі, адаптуватися до змін, приймати обґрунтовані рішення та реалізовувати власні ініціативи. Проведений теоретичний аналіз дозволив встановити, що поняття «компетенція» та «компетентність» не є тотожними. Компетенція відображає визначений комплекс знань, умінь, навичок і вимог, необхідних для здійснення певної діяльності, тоді як компетентність характеризує здатність особистості ефективно використовувати набуті знання та досвід у практичній діяльності. Отже, підприємницька компетентність виступає інтегральною характеристикою особистості, яка поєднує мотиваційні установки, систему знань, практичні вміння та особистісні якості, необхідні для успішної реалізації підприємницької діяльності та досягнення професійного успіху.

1.2 Психологічні чинники розвитку підприємницької компетенції молоді

У сучасних умовах суспільного та економічного розвитку проблема формування підприємницької компетентності молоді набуває дедалі більшої актуальності. Молоді люди виступають важливим потенціалом інноваційного

розвитку держави, оскільки саме вони здатні генерувати нові ідеї, впроваджувати сучасні підходи та сприяти економічному зростанню.

Водночас трансформації на ринку праці, активна цифровізація, процеси глобалізації та посилення конкурентного середовища висувають нові вимоги до молодого покоління. Сучасний фахівець повинен володіти не лише професійними знаннями, а й бути ініціативним, самостійним, відповідальним, творчим та готовим до прийняття нестандартних рішень. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення психологічних передумов формування підприємницької компетентності молоді.

Результати наукових досліджень свідчать, що важливими психологічними чинниками розвитку підприємницької компетентності є мотивація досягнення [12], відчуття власної ефективності та впевненості у своїх можливостях [13], готовність до обґрунтованого ризику [14], особливості мотиваційної сфери особистості [15], а також когнітивні механізми прийняття рішень і розв'язання проблемних ситуацій [16]. Сукупність цих характеристик забезпечує здатність особистості проявляти підприємницьку активність, наполегливо рухатися до поставлених цілей, долати труднощі та ефективно діяти в умовах невизначеності.

Особливу роль у розвитку підприємницької компетентності відіграють психологічні чинники, які формують готовність людини до самостійної діяльності, прийняття відповідальних рішень та реалізації власних ініціатив. До таких чинників належать:

1. Психологічна зрілість особистості, яка проявляється у здатності до самоконтролю, рефлексії, усвідомлення наслідків власних дій та готовності нести відповідальність за прийняті рішення [17].
2. Ціннісні орієнтації, що визначають прагнення до самореалізації, особистісного розвитку, свободи вибору та незалежності, які виступають важливими передумовами формування підприємницької активності.

3. Мотиваційна сфера особистості, яка охоплює прагнення досягати високих результатів, потребу у нових досягненнях, самовдосконаленні та професійному зростанні, що безпосередньо пов'язано з підприємницькою ініціативністю [12].
4. Когнітивна гнучкість і критичне мислення, які забезпечують здатність швидко адаптуватися до нових умов, аналізувати інформацію, оцінювати можливі ризики та знаходити ефективні шляхи вирішення проблем.
5. Позитивна Я-концепція, що включає адекватну самооцінку, впевненість у власних силах та переконаність у здатності досягати поставлених цілей. Високий рівень самоефективності сприяє більшій готовності до підприємницької діяльності [13].
6. Толерантність до невизначеності та схильність до обґрунтованого ризику, які дозволяють особистості ефективно діяти в умовах нестабільності та швидких змін соціально-економічного середовища [14].
7. Комунікативна компетентність і соціальна адаптивність, що забезпечують успішну взаємодію з іншими людьми, здатність працювати в команді, будувати партнерські відносини та формувати мережу корисних соціальних контактів.
8. Креативність та інноваційність мислення, які проявляються у здатності генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні підходи до вирішення завдань і використовувати наявні можливості для досягнення поставлених цілей [18].

Таким чином, формування підприємницької компетентності молоді є складним багатокомпонентним процесом, що залежить від поєднання мотиваційних, когнітивних, особистісних та соціально-психологічних чинників. Їх розвиток створює необхідні передумови для успішної самореалізації молодого людини в професійній сфері, сприяє підвищенню її

конкурентоспроможності та забезпечує готовність до ефективної діяльності в умовах сучасної економіки.

Науковці наголошують, що підприємницька компетентність являє собою складне інтегративне утворення особистості, яке формується в процесі взаємодії когнітивних, мотиваційних, емоційно-вольових та особистісних компонентів у межах освітнього середовища. Важливого значення набуває також поняття підприємницького мислення, яке розглядається як динамічна система поглядів, установок і способів сприйняття реальності, що розвивається під впливом соціального оточення та індивідуального досвіду. У цьому контексті освітній простір виступає не лише засобом передачі знань, але й важливим середовищем соціалізації особистості. Саме в процесі навчання формуються такі якості, як самостійність, відповідальність, ініціативність та готовність до активної діяльності, які становлять основу підприємницької компетентності.

Ефективно організоване освітнє середовище створює можливості не лише для засвоєння теоретичних знань, а й для набуття практичного досвіду в умовах, максимально наближених до реальної економічної діяльності. У цьому аспекті особливий інтерес становить досвід європейських закладів вищої освіти, де активно впроваджуються програми створення підприємств (Venture Creation Programs, VCP). Такі програми інтегрують підприємницьку діяльність безпосередньо в освітній процес та забезпечують поєднання академічного навчання з реальним бізнес-досвідом.

Актуальність програм Venture Creation Programs постійно зростає у зв'язку з модернізацією освітніх систем та підвищенням попиту на підприємницькі навички серед молоді. Особливість цих програм полягає в тому, що студенти не лише вивчають основи підприємництва, а й безпосередньо займаються створенням і розвитком власних бізнес-проектів у процесі навчання. Такий підхід сприяє формуванню широкого спектра підприємницьких компетентностей у реальних умовах господарської діяльності.

Дослідження Lackéus та Williams Middleton [19] підтверджують, що участь у VCP позитивно впливає на формування підприємницької ідентичності та розвиток підприємницьких компетентностей. Учасники програм не обмежуються теоретичним опрацюванням бізнес-ідей, а мають можливість реалізовувати їх у ринковому середовищі. Завдяки цьому розвиваються такі важливі психологічні характеристики, як внутрішня мотивація, наполегливість у досягненні цілей, готовність діяти в умовах невизначеності, відповідальність за прийняті рішення та стресостійкість.

Основна відмінність програм VCP від традиційних освітніх підходів полягає у зміщенні акценту з передачі знань на отримання практичного досвіду через активну діяльність. На думку Donnellon, Ollila та Middleton [20], саме така модель навчання сприяє формуванню підприємницької ідентичності, оскільки студенти починають сприймати себе як майбутніх підприємців завдяки безпосередній участі у створенні бізнесу, управлінні проєктами та подоланні професійних викликів.

У межах програм Venture Creation Programs змінюється і роль викладача. Він виступає не стільки джерелом інформації, скільки наставником, консультантом і фасилітатором, який підтримує розвиток підприємницького потенціалу студентів. Важливою перевагою таких програм є також створення умов для активної соціальної взаємодії та співпраці між учасниками. Це сприяє формуванню соціального капіталу, розвитку комунікативних навичок, уміння працювати в команді та ефективно вибудовувати міжособистісні відносини у процесі спільної діяльності.

Крім того, дослідники підкреслюють, що участь у VCP сприяє розвитку критичного мислення, рефлексивних здібностей, креативності, інноваційності та інших метакомпетентностей, які мають важливе значення для професійного становлення особистості. На відміну від традиційних форм навчання, що переважно орієнтовані на засвоєння знань, такі програми забезпечують комплексний розвиток особистості та формують готовність до успішної підприємницької діяльності в умовах сучасного ринку [19].

Крім того, практика провідних європейських університетів демонструє, що програми Venture Creation Programs успішно поєднують підприємницьку діяльність із трансфером технологій та інноваційними процесами. Значна частина студентських проєктів створюється на основі результатів наукових досліджень або інноваційних розробок, які в подальшому отримують практичне застосування в реальному секторі економіки. За таких умов заклади освіти виконують не лише освітню функцію, а й роль своєрідних інкубаторів підприємницької активності, що сприяє більш ефективній підготовці молоді до професійної діяльності в сучасному економічному середовищі.

Отже, Venture Creation Programs можна розглядати як ефективний психолого-педагогічний інструмент розвитку підприємницької компетентності. Вони забезпечують формування та розвиток ключових психологічних характеристик особистості, зокрема внутрішньої мотивації, здатності до саморефлексії, саморегуляції, самомотивації, підприємницької ідентичності та навичок прийняття рішень у реальних бізнес-ситуаціях. Завдяки такому підходу створюються умови для гармонійного розвитку особистості, її самореалізації, формування відповідальності, гнучкості мислення та готовності до прийняття обґрунтованого ризику.

Важливість системного підходу до формування підприємницької компетентності підкреслюють Л. Карамушка та О. Креденцер. Дослідниці зазначають, що ефективний розвиток підприємницьких якостей молоді значною мірою залежить від професійної підготовки педагогічних працівників та їхньої психологічної готовності до виконання відповідної ролі в освітньому процесі. Саме педагог виступає одним із головних суб'єктів впливу, який сприяє формуванню в учнів цінностей підприємництва, орієнтації на ініціативність, самостійність, відповідальність і здатність до самозабезпечення [21].

Реалізація цього завдання можлива за умови створення сприятливого освітнього середовища та використання сучасних педагогічних технологій.

Серед найбільш ефективних підходів виокремлюють наставництво, тренінгові програми, проєктне навчання, а також діяльнісно орієнтовані методи навчання, які забезпечують активне залучення учнів до практичної діяльності. Подібні освітні заходи, що реалізуються як у межах формальної освіти, так і в системі неформального навчання, сприяють підготовці молоді до майбутньої підприємницької діяльності та формуванню комплексу підприємницьких компетентностей. Цей комплекс охоплює мотиваційний, когнітивний, поведінковий і особистісно-рефлексивний компоненти. При цьому важливим результатом освітнього впливу є не лише набуття знань і практичних умінь, а й розвиток підприємницької ідентичності. Її формуванню сприяють такі особистісні характеристики, як самомотивація, стійкість до невдач, наполегливість та готовність діяти в умовах невизначеності.

Таким чином, розвиток підприємницької компетентності є багаторівневим і безперервним процесом, який починається з підготовки педагогів та продовжується через їхню щоденну взаємодію зі здобувачами освіти. Формування підприємницьких якостей відбувається не лише під час навчання, а й у процесі виховної роботи та соціальної взаємодії.

Водночас розвиток підприємницької компетентності у шкільному середовищі слід розглядати як тривалий психолого-педагогічний процес, що передбачає активну участь як учнів, так і педагогів. Особлива роль належить учителю, який виконує функції наставника та фасилітатора розвитку підприємницького потенціалу молоді людини. Поєднання сучасних педагогічних технологій із психологічним супроводом забезпечує формування цілісної особистості, здатної самостійно мислити, приймати рішення, діяти та впливати на навколишнє середовище.

Не менш важливим напрямом є формування підприємницької культури в освітньому просторі. Цей процес передбачає подолання низки бар'єрів, серед яких інституційна інертність освітніх систем, домінування традиційних методів навчання та недостатній рівень інтеграції практичного досвіду в освітній процес. За таких умов сучасна освіта повинна переорієнтовуватися не

лише на передачу знань, а й на розвиток особистості, здатної успішно функціонувати в умовах складного та мінливого світу.

Як зазначав Пітер Друкер, підприємництво є не вродженим талантом, а певною дисципліною, якої можна навчитися та яку необхідно цілеспрямовано розвивати [22]. Подібну позицію висловлював і Йозеф Шумпетер, який розглядав підприємця як основного носія інновацій та рушійну силу економічних перетворень [23].

Сучасна концепція підприємницької освіти, яка активно підтримується європейськими освітніми ініціативами, орієнтована не лише на формування бізнес-компетенцій. Її важливою метою є розвиток творчого потенціалу, здатності до самовираження, критичного мислення та прийняття нестандартних рішень. Саме тому в освітніх системах таких країн, як Велика Британія [24] та Сполучені Штати Америки [25], значна увага приділяється розвитку компетентностей, необхідних для успішної діяльності в умовах економічної нестабільності, професійної мобільності та швидких суспільних змін.

Отже, розвиток підприємницької компетентності молоді є одним із ключових завдань сучасної освіти та важливою умовою успішної самореалізації особистості. Проведений аналіз засвідчив, що формування підприємницької компетентності залежить від сукупності психологічних чинників, які визначають готовність молодої людини до ініціативної, відповідальної, творчої та інноваційної діяльності в умовах сучасного соціально-економічного середовища.

1.3 Особливості розвитку молоді в умовах економічного відродження країни

У період сучасних соціально-економічних змін та процесів відновлення держави особливої актуальності набуває питання розвитку молодого покоління як одного з ключових чинників економічного зростання та суспільного прогресу. Молодь виступає важливим джерелом інновацій, сприяє модернізації економічних процесів, розвитку підприємницької діяльності та зміцненню людського капіталу. У зв'язку з цим важливим завданням держави та суспільства є створення умов для професійного становлення молодих людей, їхньої успішної соціальної адаптації, реалізації особистісного потенціалу та активної участі в соціально-економічному житті країни.

У сучасній науковій літературі дедалі більше уваги приділяється вивченню економіко-психологічних аспектів розвитку особистості, серед яких вагоме місце займають питання економічної активності молоді та її професійного самовизначення. Особливий інтерес становлять процеси входження молодих людей на ринок праці та формування їхньої готовності до самостійної економічної діяльності. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, проблематика молодіжного ринку праці залишається актуальною. Це пояснюється, з одного боку, наявністю об'єктивних структурних перешкод, які ускладнюють працевлаштування та професійну реалізацію молоді, а з іншого – недостатнім рівнем підготовленості частини молодих людей до активної участі в економічних процесах та прийняття самостійних економічних рішень.

У таких умовах особливого значення набуває формування сприятливого середовища для успішного входження молоді у сферу праці та підприємницької діяльності. Одним із важливих напрямів цієї роботи є забезпечення належної підготовки учнівської та студентської молоді до

економічної активності, розвиток їхньої фінансової грамотності, підприємницьких навичок і формування основ економічної соціалізації.

Розвиток економічної активності молоді людини відбувається поступово в процесі здобуття освіти, виховання та соціалізації. На різних етапах особистісного розвитку молодь засвоює економічні знання, набуває навичок фінансово-економічної грамотності, формує ділові якості та морально-етичні цінності, необхідні для ефективного функціонування в економічному середовищі. У результаті формується особистість, здатна орієнтуватися в сучасних економічних процесах, приймати відповідальні рішення, діяти відповідно до моральних норм і реалізовувати власний потенціал у професійній та підприємницькій діяльності.

Подолання кризових явищ та забезпечення сталого розвитку суспільства значною мірою залежать від становища молодого покоління та рівня його залученості до соціально-економічних процесів. Специфіка соціального статусу молоді полягає в тому, що вона одночасно є об'єктом впливу вже сформованих суспільних інститутів і суб'єктом їхнього подальшого розвитку та трансформації. Молоді люди входять у соціальне середовище, створене попередніми поколіннями, проте саме вони здатні впливати на його оновлення та модернізацію. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження процесів інтеграції молоді в різні сфери суспільного життя, зокрема в економічну діяльність.

Проблематика економічної активності молодого покоління має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення. Молодь становить значну частину працездатного населення країни та характеризується власними потребами, життєвими орієнтаціями й цінностями. Саме молоді люди найбільш гостро реагують на наслідки економічної нестабільності, зниження рівня життя та обмежені можливості соціальної підтримки. Водночас вони є важливим потенціалом майбутнього розвитку держави, тому від рівня їхньої економічної активності, професійної реалізації та можливостей для старту залежить подальший соціально-економічний поступ суспільства.

Ще на початку ХХІ століття дослідники виокремлювали низку тенденцій, які характеризували становище української молоді на ринку праці та значною мірою зберігають свою актуальність і сьогодні. Серед них насамперед варто відзначити зниження рівня матеріального забезпечення молодих людей та погіршення їхнього економічного становища. Значна частина молоді змушена поєднувати навчання або основну зайнятість із додатковими підробітками, що нерідко негативно позначається на професійному розвитку, можливостях здобуття якісної освіти та стані фізичного і психологічного здоров'я.

Важливою проблемою залишається також зростання економічної та психологічної залежності молодих людей від батьків і соціального оточення. Через обмежені можливості працевлаштування та фінансової самостійності процес досягнення соціальної зрілості та набуття статусу незалежної особистості часто затягується. Крім того, молодь нерідко стикається з недостатніми можливостями соціального просування, що послаблює мотивацію до продовження навчання та професійного вдосконалення.

Негативним наслідком таких процесів є поширення психологічних труднощів, пов'язаних із невпевненістю у майбутньому, страхом втрати роботи, обмеженими перспективами самореалізації та неможливістю повною мірою реалізувати власний потенціал [26].

Слід зазначити, що українська молодь належить до категорій населення, які найбільше залежать від соціально-економічних умов. Більшість молодих людей не має достатніх фінансових накопичень, власного житла або стабільної матеріальної бази, що ускладнює їхню економічну незалежність і професійне становлення.

Разом із тим дослідження ціннісних орієнтацій української молоді свідчать про високий рівень значущості професійної реалізації та матеріального благополуччя. Більшість молодих людей розглядають успішну кар'єру як один із головних життєвих пріоритетів. Так, понад чотири п'ятих опитаних вважають професійну самореалізацію важливою складовою

життєвого успіху, а значна частина молоді пов'язує власне благополуччя з досягненням високого матеріального рівня життя. Це свідчить про те, що сучасна молодь розглядає освіту як важливий, але не єдиний чинник професійного успіху та економічного добробуту.

Аналіз громадянських цінностей демонструє поєднання прагнення до матеріальної стабільності із важливістю демократичних та гуманістичних принципів. Серед найважливіших цінностей молоді провідне місце посідають економічний добробут, дотримання прав людини та безпека. При цьому економічні чинники відіграють визначальну роль і під час вибору професійної діяльності.

Найбільш значущим критерієм при виборі місця роботи молоді люди вважають рівень доходу. Водночас важливими залишаються можливість приносити користь суспільству, взаємодіяти з людьми, працювати у сприятливому колективі та реалізовувати власний потенціал. Значний вплив на професійний вибір також мають стабільність зайнятості, перспективи кар'єрного зростання та можливість досягнення особистих і професійних цілей. Особливо високого значення кар'єрним перспективам надає молодь великих міст, насамперед столиці, де конкуренція на ринку праці є вищою, а можливості професійної реалізації — ширшими [27].

Таким чином, сучасна українська молодь, незважаючи на численні соціально-економічні труднощі, демонструє високий рівень орієнтації на професійний розвиток, економічну самостійність та особистісне зростання. Саме тому створення умов для її економічної активності, професійної самореалізації та розвитку підприємницького потенціалу є одним із ключових завдань державної молодіжної політики та системи освіти.

Економічна активність молодої людини не формується спонтанно, а є результатом тривалого процесу економічної соціалізації. Її розвиток має поетапний характер і характеризується суттєвими якісними відмінностями на різних вікових стадіях. На кожному етапі особистісного становлення входження людини до економічної сфери суспільства відбувається через різні

механізми. Так, у дитячому віці пізнання економічної реальності здебільшого здійснюється через ознайомлення з поняттям грошей та елементарними економічними відносинами, тоді як у юнацькому віці важливого значення набуває безпосередня участь у різних формах економічної діяльності.

Процес становлення економічної активності розпочинається ще в ранньому дитинстві під впливом економічної соціалізації. Саме в цей період закладаються основи економічного мислення, формуються первинні когнітивні структури, виробляються навички трудової та споживчої поведінки, а також емоційне ставлення до економічних явищ і процесів. На початкових етапах розвитку дитина засвоює найпростіші економічні поняття, які поступово стають основою для розуміння складніших економічних механізмів та взаємозв'язків.

Провідну роль у первинній економічній соціалізації особистості відіграє сім'я як основний соціальний інститут. Вплив сімейного середовища на формування економічної свідомості та поведінки дитини реалізується в кількох напрямках. Насамперед важливе значення має соціально-економічний статус родини, який визначає стартові можливості для подальшого економічного самовизначення молодого людини. До таких чинників належать рівень освіти батьків, особливості їхньої професійної діяльності, матеріальне становище та соціальна позиція в суспільстві.

Не менш важливим є передавання від покоління до покоління трудових традицій, моделей економічної поведінки та ставлення до праці. Завдяки цьому діти засвоюють певні норми та зразки економічної активності, що впливають на їхні майбутні професійні орієнтації. Крім того, саме батьки значною мірою формують систему цінностей дитини, її морально-етичні уявлення про працю, власність, матеріальний добробут, підприємництво та відповідальність у сфері економічних відносин.

Результати численних досліджень свідчать, що основи економічного світогляду закладаються саме в дитячому віці. Сформовані на цьому етапі уявлення про гроші, працю, споживання та економічні відносини в

подальшому значною мірою визначають характер економічної поведінки людини та рівень її економічної активності. Саме тому ранній період розвитку має особливе значення для формування економічної компетентності особистості.

Економічна соціалізація дітей передбачає засвоєння економічних норм, цінностей, установок і моделей поведінки, які інтегруються в систему уявлень про гроші, власність, підприємництво, багатство, бідність, соціальну нерівність та способи отримання доходу. Надалі ці уявлення виступають важливими регуляторами економічної поведінки особистості та визначають її ставлення до економічної діяльності.

Особливого значення процес економічної соціалізації набуває в підлітковому та юнацькому віці під час навчання у закладах освіти. Це пов'язано з тим, що саме в цей період відбувається активна взаємодія особистості із соціально-економічним середовищем, розширюється коло соціальних контактів та формується система життєвих орієнтирів. На відміну від попередніх етапів розвитку, шкільний період характеризується посиленням виховного впливу на особистість та створенням умов для свідомого формування економічної культури.

Психолого-педагогічна робота з учнівською молоддю має свої особливості, оскільки в цей період формується соціально зріла особистість, здатна до самостійного осмислення власного місця в суспільстві. За умов гуманістичного підходу до соціалізації особлива увага приділяється розвитку самосвідомості, самовиховання та саморозвитку. Важливими характеристиками освітньої взаємодії стають співпраця, партнерство, діалог та спільний пошук ефективних рішень.

У результаті такого розвитку в особистості формується система уявлень про саму себе, власні можливості та перспективи. Ця система, відома як «Я-концепція», виступає важливим регулятором поведінки та визначає готовність людини до активної участі в економічному житті суспільства.

Стимулювання економічної активності підлітків потребує створення умов для регулярного практичного залучення до різних видів економічної діяльності. Повторюваність відповідних дій сприяє закріпленню корисних навичок, формуванню моделей економічної поведінки та розвитку підприємливості як особистісної характеристики. Як зазначає Н. М. Дембицька [28], важливим чинником розвитку економічної активності є організація тривалого практичного досвіду, у межах якого підліток має можливість випробувати різні соціально прийнятні способи досягнення економічних результатів у власному соціально-психологічному просторі діяльності. Саме такий досвід створює передумови для формування економічно активної, самостійної та відповідальної особистості.

На етапі підліткового розвитку економічна соціалізація набуває нових особливостей, оскільки відбувається поступове переосмислення особистістю власних взаємин з економічним середовищем. Важливу роль у цьому процесі починають відігравати групи однолітків, які виступають носіями нових моделей економічної поведінки та цінностей. Такі групи поєднують індивідуальний досвід кожного учасника із загальними нормами та правилами, що формуються в процесі спільної діяльності. У результаті економічна соціалізація переходить на рівень групової ідентичності, де економічні уявлення та практики набувають характеру колективного досвіду та реалізуються через усвідомлення приналежності до певного соціального середовища.

Саме в підлітковому віці формується більш усвідомлене ставлення до матеріальних цінностей та власності. Молоді люди починають розуміти значення особистого майна, важливість відповідального ставлення до фінансових ресурсів, а також роль таких якостей, як ініціативність, підприємливість, ощадливість та фінансова грамотність. У цей період активно засвоюються основи споживчої, фінансової та трудової поведінки. Підлітки отримують знання про ведення особистого бюджету, поняття заощаджень і

боргу, особливості кредитування, відповідальність за фінансові зобов'язання, а також знайомляться з соціальними ролями працівника та підприємця.

Значний внесок у дослідження економічної соціалізації молоді зробила Н. М. Дембицька, яка розробила концепцію економічного наставництва як ефективного засобу соціалізуючого впливу у взаємодії між дорослим і підлітком. На думку дослідниці, сучасне суспільство висуває чіткі вимоги до особистості, яка вступає в економічні відносини, а однією з найважливіших умов успішної самореалізації стає сформованість підприємливого типу особистості. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють різноманітні агенти соціалізації: сім'я, однолітки, педагоги, наставники та інші представники соціального середовища. Саме через взаємодію з ними особистість набуває досвіду соціальних і економічних відносин, що в подальшому формує її економічну культуру.

На завершальному етапі підліткового віку основною метою розвитку економічної активності стає формування почуття фінансової самостійності та незалежності. У цей період особлива увага має приділятися опануванню практичних навичок економічної поведінки в різних сферах життєдіяльності.

У сфері споживчої поведінки важливим є навчання веденню особистого бюджету, плануванню витрат, дотриманню принципів раціонального використання коштів та формуванню навичок ощадливості. Підлітки повинні вміти аналізувати власні доходи й витрати, оцінювати доцільність покупок та контролювати фінансові ресурси, пов'язані з їхніми інтересами або повсякденними потребами.

Формування фінансової компетентності передбачає ознайомлення з основами управління особистими фінансами, принципами функціонування банківської системи, правилами відкриття рахунків, користування банківськими послугами та контролю руху коштів. Важливим результатом цього процесу є набуття практичних навичок фінансового планування та відповідального ставлення до власних ресурсів.

Не менш важливою є підготовка до трудової діяльності. Вона включає ознайомлення з основами трудового законодавства, правами та обов'язками працівників, особливостями працевлаштування неповнолітніх, правилами комунікації з роботодавцями та ведення переговорів щодо умов праці й оплати. Водночас формується розуміння податкових зобов'язань та принципів відповідальної економічної поведінки.

Нормою сучасної економічної соціалізації старшокласників вважається володіння базовими знаннями про банківські операції, страхування, фінансове планування та заощадження. Одним із ефективних інструментів розвитку фінансової культури є ведення фінансового щоденника, який дозволяє аналізувати власні доходи, витрати та накопичення, формуючи навички фінансової рефлексії та самоконтролю. Паралельно відбувається поступове освоєння ролі підприємця та усвідомлення можливостей самостійної економічної діяльності.

За результатами застосування технологій економічного наставництва формується економічно соціалізована особистість, для якої характерна активна суб'єктна позиція в економічних відносинах, сформовані уявлення про соціально прийнятні способи створення, використання та розподілу економічних благ, а також здатність до свідомого вибору моделей економічної поведінки [28; 29].

У сучасних соціально-економічних умовах особливого значення набуває також проблема формування монетарної культури старшокласників. Саме ця категорія молоді найближчим часом стане активним учасником економічних процесів, прийматиме фінансові рішення та впливатиме на розвиток суспільства. Тому рівень сформованості фінансової грамотності, культури поводження з грошовими ресурсами та готовності до самореалізації в ринковому середовищі значною мірою визначатиме успішність їхньої соціальної адаптації, економічної активності та подальшого професійного становлення.

На етапі підліткового розвитку економічна соціалізація набуває нових змістових характеристик, оскільки відбувається поступова переорієнтація особистості на інші форми взаємодії з економічним середовищем. Важливими носіями економічних норм, цінностей та моделей поведінки стають групи однолітків. Саме в межах таких соціальних груп формується особливий рівень економічної культури, який поєднує індивідуальний досвід кожного учасника із загальними груповими нормами та ціннісними орієнтаціями. У результаті економічна соціалізація відбувається через усвідомлення приналежності до певної спільноти, де економічні установки набувають форми колективного досвіду та групової ідентичності.

У цей період підлітки починають більш усвідомлено ставитися до матеріальних цінностей, власності та особистих фінансів. Формується розуміння цінності майна, значущості фінансової грамотності, ощадливості та економного використання ресурсів. Водночас зростає усвідомлення ролі таких особистісних якостей, як ініціативність, підприємливість, відповідальність і самостійність. Саме в підлітковому віці активно засвоюються основи споживчої, фінансової та трудової поведінки, від ведення особистого бюджету до розуміння принципів кредитування, фінансових зобов'язань і підприємницької діяльності.

Важливий внесок у розвиток теорії економічної соціалізації зробила Н. М. Дембицька, яка обґрунтувала концепцію економічного наставництва як ефективного механізму соціалізуючого впливу у взаємодії між дорослим та учнем. Дослідниця підкреслює, що успішна адаптація особистості до сучасних ринкових умов значною мірою залежить від сформованості підприємливості як важливої характеристики особистості. На процес її становлення впливають як найближче соціальне оточення — сім'я та однолітки, так і ширше коло соціальних контактів, через які молода людина отримує досвід соціальної та економічної взаємодії. Результатом такого впливу стає формування економічної культури особистості.

На завершальному етапі підліткового віку одним із ключових завдань економічної соціалізації є розвиток фінансової самостійності та незалежності. Для досягнення цієї мети важливо забезпечити засвоєння старшими підлітками практичних правил економічної поведінки у різних сферах життєдіяльності.

У сфері споживчої діяльності особлива увага приділяється навичкам ведення особистого бюджету, планування витрат, дотримання принципів ощадливості та раціонального використання фінансових ресурсів. Молоді люди повинні вміти аналізувати власні доходи та витрати, розраховувати регулярні фінансові потреби й оцінювати доцільність своїх витрат.

Фінансова компетентність передбачає засвоєння основ планування особистих фінансів, користування банківськими послугами, відкриття та обслуговування рахунків, здійснення фінансових операцій і контролю руху коштів. Важливим результатом цього процесу є формування відповідального ставлення до управління особистими фінансами.

Не менш важливою є підготовка до трудової діяльності. Вона включає ознайомлення з нормами трудового законодавства, особливостями працевлаштування неповнолітніх, умовами оплати праці, правилами професійної комунікації та ведення переговорів із роботодавцем. Паралельно формується розуміння податкових зобов'язань і принципів правомірної економічної поведінки.

Показником сформованої економічної культури є володіння базовими знаннями щодо функціонування банківської системи, страхування, фінансового планування та заощадження коштів. Одним із ефективних інструментів розвитку фінансової свідомості вважається ведення фінансового щоденника, який сприяє аналізу власних доходів і витрат та формуванню навичок самоконтролю. У цей період також активно освоюється соціальна роль підприємця та розвивається готовність до самостійної економічної діяльності.

За результатами впровадження економічного наставництва формується економічно соціалізована особистість, для якої характерні активна суб'єктна позиція в економічних відносинах, сформовані уявлення про соціально прийнятні способи створення, використання та розподілу економічних благ, а також здатність до свідомого вибору власної економічної поведінки [28; 29]. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває проблема формування монетарної культури старшокласників. Як зазначає І. К. Зубіашвілі, ефективність економічної соціалізації молоді значною мірою залежить від рівня її готовності до самореалізації в ринковому середовищі, сформованості фінансової грамотності та відповідального ставлення до грошей. Процес економічної соціалізації старшокласників має важливе значення для розвитку навичок економічного вибору, адаптації до умов невизначеності та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Важливу роль у цьому процесі відіграє освітнє середовище, яке виступає не лише джерелом знань, а й простором передачі цінностей, соціального досвіду та моделей поведінки. Через взаємодію з учителями, психологами та однолітками учні засвоюють економічні норми, формують власні життєві орієнтири та розвивають навички економічної діяльності. Соціалізуючий потенціал школи реалізується також через участь молоді в олімпіадах, конкурсах, тренінгах, бізнес-іграх та інших практикоорієнтованих формах навчання, які сприяють розвитку економічної активності та підприємницьких компетентностей.

Подальший розвиток економічної соціалізації відбувається у системі вищої освіти, де вона тісно поєднується з процесами професійного самовизначення та формування особистісної ідентичності. Важливим внутрішнім механізмом цього процесу виступає розвиток самосвідомості та Я-концепції особистості, яка охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Саме вони визначають ставлення молодої людини до економічного успіху, моральних аспектів економічної діяльності та власного місця в економічній системі суспільства.

Таким чином, економічна соціалізація є складним і безперервним процесом, що охоплює всі етапи розвитку особистості. Її результатом стає формування економічно активної, соціально відповідальної та підприємливої молодшої людини, здатної до самостійного прийняття рішень, ефективною адаптації до сучасних ринкових умов та успішної професійної самореалізації.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДІ

2.1. Організація та методи дослідження

Емпіричне дослідження було проведене з метою визначення рівня розвитку підприємницької компетентності молоді та виявлення психологічних чинників, які впливають на її формування. Дослідження здійснювалося у травні–червні 2026 року за допомогою онлайн-анкетування на платформі Google Forms.

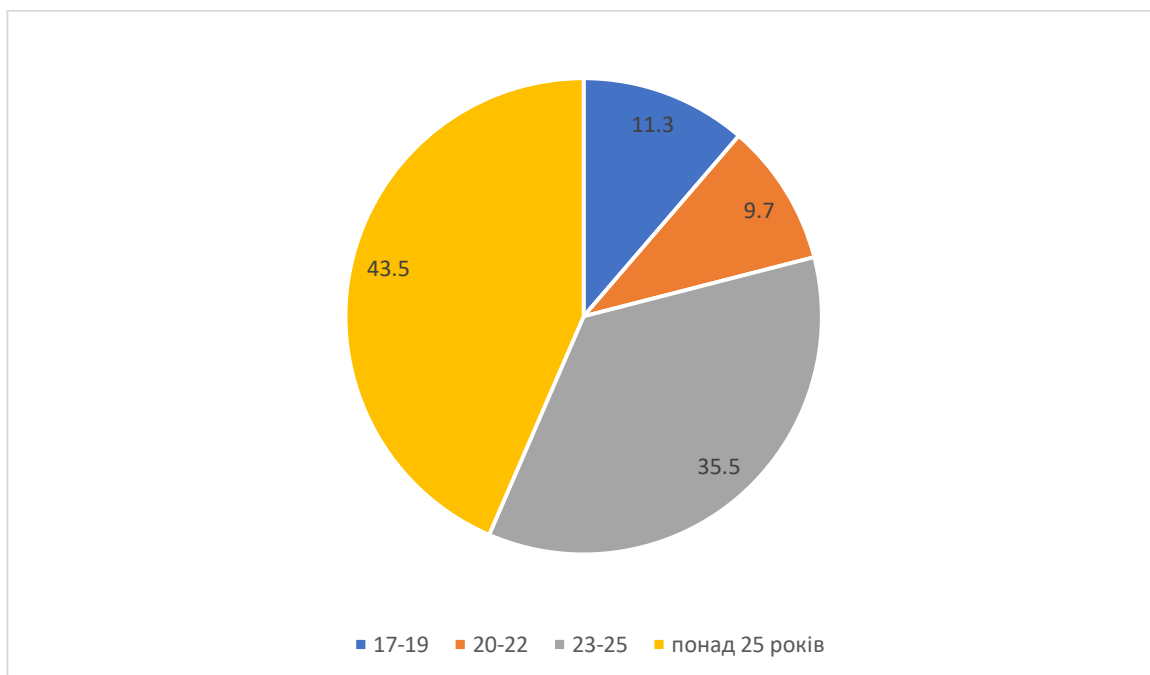

Рисунок 2.1 – Розподіл респондентів за віковою категорією

У дослідженні взяли участь 50 осіб віком від 17 років і старше. Основну частину вибірки становили респонденти віком 23–25 років (35,5 %) та особи віком понад 25 років (43,5 %). Молодь віком 17–19 років склала 11,3 %, а респонденти віком 20–22 роки – 9,7 %.

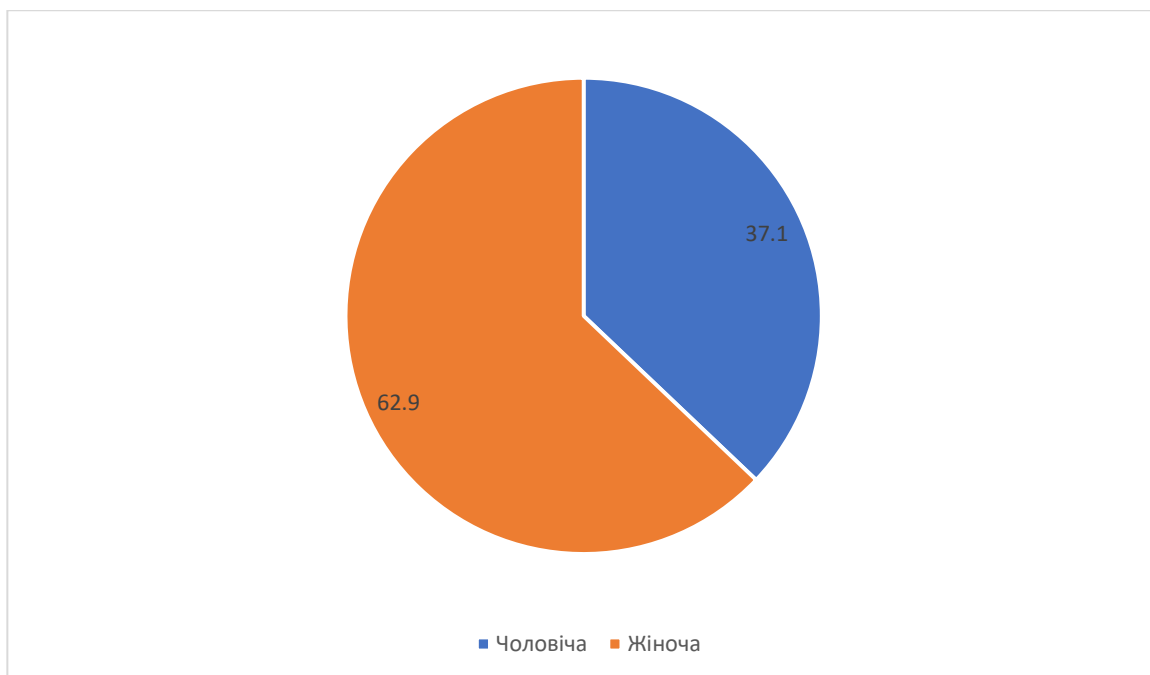

Рисунок 2.2 – Розподіл респондентів за статтю

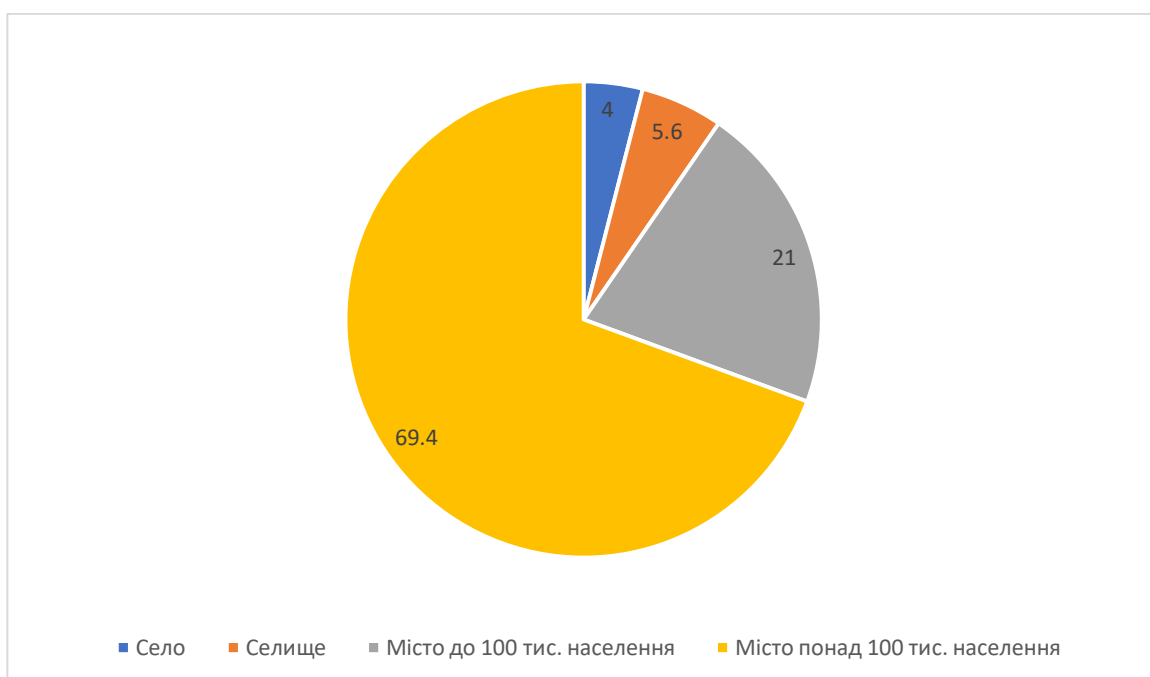

Рисунок 2.3 – Розподіл респондентів за місцем проживання

За статтю вибірка представлена 31 жінкою (62,9%) та 19 чоловіками (37,1 %). Більшість учасників проживають у містах із населенням понад 100 тисяч осіб (69,4 %), що свідчить про переважання міської молоді серед опитаних.

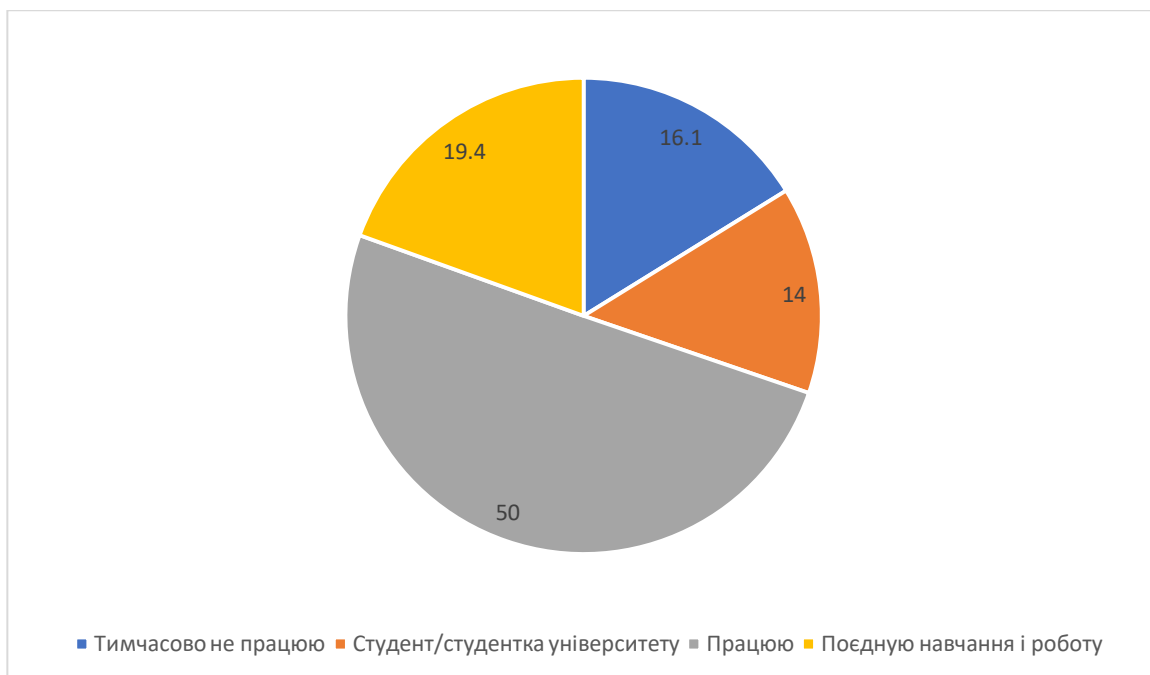

Рисунок 2.4 – Розподіл респондентів за соціальним статусом

Щодо соціального статусу респондентів, 50 % працюють, 19,4 % поєднують навчання і роботу, 14 % є студентами закладів вищої освіти та 16,1 % тимчасово не працюють. Отримані дані дозволяють охарактеризувати вибірку як достатньо різноманітну та таку, що включає молодих людей із різним життєвим і професійним досвідом.

Для збору емпіричних даних було розроблено авторську анкету, яка містила два блоки запитань. Перший блок був спрямований на отримання соціально-демографічної інформації (вік, стать, статус, місце проживання, досвід заробітку коштів, наявність підприємницького досвіду в сім'ї, проходження навчання з фінансової грамотності та підприємництва). Другий блок складався з тверджень, що дозволяли оцінити рівень сформованості основних компонентів підприємницької компетентності: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та особистісного.

Оцінювання здійснювалося за п'ятибальною шкалою Лайкерта, де 1 бал означав повну незгоду з твердженням, а 5 балів – повну згоду. Такий підхід дозволив визначити рівень вираженості окремих складових підприємницької компетентності та здійснити їх кількісний аналіз.

2.2 Аналіз рівня розвитку підприємницької компетентності молоді

З метою визначення рівня розвитку підприємницької компетентності молоді було проведено аналіз результатів анкетування. Отримані дані дали змогу оцінити особливості мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів підприємницької компетентності, а також виявити сильні та слабкі сторони готовності молоді до підприємницької діяльності.

Одним із показників підприємницької активності є наявність власного досвіду заробітку. Результати дослідження засвідчили, що переважна більшість респондентів уже брали участь в економічній діяльності.

Таблиця 2.1 – Досвід самостійного заробітку молоді

Варіант відповіді	Кількість осіб	%
Так, працюю постійно	29	58
Так, працював(ла) періодично	15	30
Ні	6	12
Разом	50	100

Як свідчать дані таблиці 2.1, 88 % опитаних мають досвід самостійного заробітку. Це є позитивним показником економічної соціалізації молоді, оскільки практичний досвід роботи сприяє розвитку відповідальності, самостійності, навичок планування та прийняття рішень.

Наступним етапом аналізу стало вивчення підприємницького середовища, у якому перебувають респонденти.

Таблиця 2.2 – Наявність підприємницького досвіду в найближчому оточенні

Варіант відповіді	Кількість осіб	%
Так	21	42
Ні	29	58
Разом	50	100

Отримані результати свідчать, що 42 % респондентів мають серед родичів або близьких людей осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. Відповідно до сучасних психологічних концепцій соціального навчання, особистий приклад успішних підприємців позитивно впливає на формування підприємницьких намірів та професійних орієнтацій молоді.

Важливим чинником розвитку підприємницької компетентності є рівень фінансової та економічної обізнаності. Тому було проаналізовано досвід проходження відповідного навчання.

Таблиця 2.3 – Проходження навчання з фінансової грамотності та підприємництва

Варіант відповіді	Кількість осіб	%
Так	19	38
Ні	30	60
Важко відповісти	1	2
Разом	50	100

Згідно з результатами таблиці 2.3, лише 38 % опитаних проходили навчання з фінансової грамотності або підприємництва. Водночас більшість респондентів не мають такого досвіду. Це свідчить про необхідність розширення освітніх програм, спрямованих на розвиток економічних знань та підприємницького мислення молоді.

Для визначення рівня сформованості підприємницької компетентності було проаналізовано відповіді респондентів за шкалою від 1 до 5 балів.

Таблиця 2.4 – Показники розвитку підприємницької компетентності молоді

Твердження	Середній бал
Для мене важливо бути фінансово незалежним(ою)	4,52
Я готовий(а) наполегливо працювати для досягнення цілей	4,48
Я прагну досягати високих результатів	4,46

Я готовий(а) брати відповідальність за власні рішення	4,40
Я хотів(ла) б відкрити власну справу	4,30
Я готовий(а) діяти в умовах невизначеності	3,60
Я знаю основні принципи ведення бізнесу	3,46
Я не боюся можливих невдач	3,45
Я знаю, де знайти інформацію для реалізації бізнес-ідеї	3,26
Я можу оцінити переваги та ризики економічних рішень	3,16

Результати таблиці 2.4 свідчать про достатньо високий рівень сформованості мотиваційного компонента підприємницької компетентності. Найвищий показник отримало твердження щодо важливості фінансової незалежності (4,52 бала), що свідчить про прагнення молоді до економічної самостійності та відповідальності за власне майбутнє.

Високі оцінки також отримали показники наполегливості у досягненні цілей (4,48 бала), прагнення досягати високих результатів (4,46 бала) та готовності брати відповідальність за власні рішення (4,40 бала). Отримані результати характеризують молодь як достатньо мотивовану до професійного та особистісного розвитку.

Разом із тим аналіз показав, що нижчими є показники когнітивного компонента підприємницької компетентності. Зокрема, найменший середній бал отримало твердження щодо здатності оцінювати переваги та ризики економічних рішень (3,16 бала). Також відносно низькими виявилися показники знань про пошук інформації для реалізації бізнес-ідей (3,26 бала) та розуміння основ ведення бізнесу (3,46 бала).

Для більш детального вивчення особливостей підприємницької компетентності молоді було здійснено аналіз мотиваційного компонента, який відображає прагнення особистості до досягнення успіху, фінансової

незалежності та самореалізації. Результати дослідження наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Показники мотиваційного компонента підприємницької компетентності

Твердження	Середній бал
Для мене важливо бути фінансово незалежним(ою)	4,52
Я прагну досягати високих результатів	4,46
Я готовий(а) наполегливо працювати для досягнення цілей	4,48
Я хотів(ла) б відкрити власну справу	4,30

Результати таблиці 2.5 свідчать про високий рівень розвитку мотиваційного компонента підприємницької компетентності. Найвищий показник отримало твердження щодо важливості фінансової незалежності (4,52 бала). Також високі оцінки отримали прагнення досягати поставлених цілей та готовність докладати значних зусиль для їх реалізації. Це свідчить про наявність у молоді внутрішньої мотивації до економічної самореалізації та професійного розвитку.

Важливою складовою підприємницької компетентності є когнітивний компонент, який характеризує рівень знань молоді щодо підприємницької діяльності, фінансової грамотності та здатності оцінювати економічні ризики. Для визначення рівня його сформованості було проаналізовано відповіді респондентів, представлені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Показники когнітивного компонента підприємницької компетентності

Твердження	Середній бал
Я знаю основні принципи ведення бізнесу	3,46
Я знаю, де знайти інформацію для реалізації бізнес-ідеї	3,26

Я можу оцінити переваги та ризики економічних рішень	3,16
--	------

Як видно з таблиці 2.6, саме когнітивний компонент має найнижчі показники серед усіх складових підприємницької компетентності. Найменший середній бал отримала здатність оцінювати переваги та ризики економічних рішень (3,16 бала). Це може свідчити про недостатній рівень фінансової грамотності та обмежений практичний досвід молоді у сфері підприємництва.

Наступним етапом дослідження стало вивчення діяльнісного компонента підприємницької компетентності, який відображає практичну готовність молоді до прийняття рішень, планування діяльності та реалізації власних ініціатив. Отримані результати наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Показники діяльнісного компонента підприємницької компетентності

Твердження	Середній бал
Я готовий(а) діяти в умовах невизначеності	3,60
Я можу самостійно приймати важливі рішення	4,05
Я вмію планувати власні дії для досягнення мети	4,18
Я здатний(а) організувати свою діяльність	4,10

Результати таблиці 2.7 свідчать про достатній рівень сформованості діяльнісного компонента. Більшість респондентів позитивно оцінюють власні навички планування та організації діяльності. Водночас дещо нижчим залишається показник готовності діяти в умовах невизначеності, що є характерним для молодих людей, які ще не мають значного досвіду самостійного прийняття ризикованих рішень.

Особистісний компонент підприємницької компетентності охоплює сукупність індивідуально-психологічних якостей, які забезпечують

успішність підприємницької діяльності. До них належать відповідальність, упевненість у власних силах, комунікативність та готовність долати труднощі. Результати оцінювання цього компонента подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Показники особистісного компонента підприємницької компетентності

Твердження	Середній бал
Я готовий(а) брати відповідальність за власні рішення	4,40
Я не боюся можливих невдач	3,45
Я впевнений(а) у власних силах	4,12
Я легко знаходжу спільну мову з людьми	4,08

Дані таблиці 2.8 свідчать про достатньо високий рівень розвитку особистісного компонента підприємницької компетентності. Найвищий показник пов'язаний із готовністю брати відповідальність за власні рішення (4,40 бала). Разом із тим відносно нижчий результат щодо ставлення до невдач свідчить про потребу розвитку психологічної стійкості та толерантності до ризику.

З метою узагальнення отриманих результатів було здійснено порівняльний аналіз рівня сформованості основних компонентів підприємницької компетентності молоді. Середні показники за кожним компонентом представлені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.0 – Середні показники компонентів підприємницької компетентності

Компонент	Середній бал
Мотиваційний	4,44
Особистісний	4,01
Діяльнісний	3,98
Когнітивний	3,29

Аналіз узагальнених результатів, представлених у таблиці 2.9, свідчить про нерівномірний рівень сформованості окремих компонентів підприємницької компетентності молоді. Найвищі показники були зафіксовані за мотиваційним компонентом (4,44 бала), що свідчить про прагнення респондентів до фінансової незалежності, професійної самореалізації та досягнення успіху. Достатньо високими також виявилися показники особистісного (4,01 бала) та діяльнісного (3,98 бала) компонентів, які характеризують відповідальність, упевненість у власних силах, здатність до планування та готовність до практичної діяльності.

Водночас найнижчий середній показник отримав когнітивний компонент (3,29 бала), що свідчить про недостатній рівень знань молоді щодо основ ведення бізнесу, оцінювання економічних ризиків та пошуку ресурсів для реалізації підприємницьких ідей. Отримані результати дають підстави стверджувати, що сучасна молодь має високий потенціал до підприємницької діяльності та достатній рівень внутрішньої мотивації, проте потребує подальшого розвитку теоретичних знань і практичних навичок у сфері підприємництва. Це обумовлює необхідність розроблення та впровадження спеціальних програм психологічного супроводу й освітніх заходів, спрямованих на підвищення рівня підприємницької компетентності молоді.

2.3. Інтерпретація результатів дослідження

Проведене емпіричне дослідження дало змогу оцінити рівень розвитку підприємницької компетентності молоді та виявити особливості сформованості її основних компонентів. Аналіз результатів анкетування показав, що загальний рівень підприємницької компетентності респондентів можна охарактеризувати як середній із тенденцією до високого. Це свідчить

про наявність значного потенціалу молоді до підприємницької діяльності та готовності до активної участі в економічному житті суспільства.

Отримані результати підтвердили положення, розглянуті в теоретичній частині дослідження, відповідно до яких підприємницька компетентність є багатокомпонентним утворенням, що включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти. Кожен із цих компонентів має власні особливості розвитку та по-різному впливає на готовність особистості до підприємницької діяльності.

Найбільш сформованим за результатами дослідження виявився мотиваційний компонент підприємницької компетентності. Високі показники прагнення до фінансової незалежності, досягнення успіху та готовності наполегливо працювати для реалізації поставлених цілей свідчать про наявність у молоді вираженої внутрішньої мотивації до самореалізації. Такі результати узгоджуються з науковими положеннями про те, що мотивація досягнення є одним із провідних психологічних чинників розвитку підприємницької активності особистості. Саме вона спонукає людину до пошуку нових можливостей, реалізації власних ідей та досягнення професійного успіху.

Достатньо високий рівень розвитку продемонстрував і особистісний компонент підприємницької компетентності. Більшість респондентів позитивно оцінюють власну готовність брати відповідальність за прийняті рішення, демонструють упевненість у власних силах та здатність до конструктивної взаємодії з іншими людьми. Це свідчить про наявність важливих особистісних якостей, необхідних для успішної підприємницької діяльності, зокрема самостійності, відповідальності, комунікабельності та цілеспрямованості.

Показники діяльнісного компонента також виявилися достатньо високими. Молодь демонструє готовність планувати власну діяльність, приймати рішення та організовувати процес досягнення поставлених цілей. Водночас дещо нижчими виявилися показники готовності діяти в умовах

невизначеності. Така особливість може пояснюватися недостатнім практичним досвідом підприємницької діяльності та обмеженими можливостями безпосереднього зіткнення з ризиковими економічними ситуаціями.

Найменш сформованим компонентом підприємницької компетентності виявився когнітивний. Респонденти продемонстрували порівняно нижчий рівень знань щодо основ ведення бізнесу, пошуку ресурсів для реалізації підприємницьких ідей та оцінювання економічних ризиків. Отримані результати можуть бути пов'язані з тим, що значна частина опитаних не проходила спеціалізованого навчання з фінансової грамотності або підприємництва. Недостатній рівень відповідних знань обмежує можливості молоді щодо практичної реалізації власного підприємницького потенціалу.

Важливим результатом дослідження стало виявлення взаємозв'язку між практичним досвідом економічної діяльності та рівнем розвитку підприємницької компетентності. Більшість респондентів уже мають досвід самостійного заробітку, що позитивно впливає на формування відповідальності, самостійності та навичок прийняття рішень. Практична діяльність сприяє розвитку підприємницького мислення та створює умови для набуття необхідного життєвого досвіду.

Крім того, результати дослідження підтвердили значущість соціального середовища у формуванні підприємницької компетентності. Наявність підприємців серед родичів або близьких людей створює додаткові можливості для засвоєння моделей підприємницької поведінки, формування позитивного ставлення до підприємництва та розвитку впевненості у власних можливостях щодо започаткування власної справи.

Загалом результати дослідження свідчать про те, що сучасна молодь характеризується високим рівнем мотивації до економічної самореалізації, прагненням до фінансової незалежності та готовністю брати відповідальність за власне майбутнє. Водночас існує потреба у розвитку когнітивного компонента підприємницької компетентності шляхом підвищення рівня

фінансової грамотності, ознайомлення з основами ведення бізнесу та формування навичок оцінювання ризиків.

Отримані результати стали підґрунтям для розроблення технологій психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетентності молоді. Виявлені особливості дозволяють визначити основні напрями подальшої роботи, які мають бути спрямовані на розвиток підприємницького мислення, формування практичних навичок економічної діяльності, підвищення рівня фінансової грамотності та зміцнення впевненості молоді у власних можливостях щодо реалізації підприємницьких ініціатив.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Концепція психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції

Розвиток підприємницької компетенції молоді є одним із важливих напрямів підготовки конкурентоспроможної особистості в умовах сучасних соціально-економічних змін та економічного відродження країни. В умовах нестабільного ринку праці, швидких технологічних змін та необхідності активної участі молоді у процесах відбудови держави особливого значення набуває формування підприємницького мислення, готовності до прийняття відповідальних рішень та здатності реалізовувати власні ініціативи.

Результати проведеного емпіричного дослідження показали, що молодь характеризується високим рівнем мотивації до досягнення успіху та фінансової незалежності, проте потребує подальшого розвитку знань і практичних навичок у сфері підприємницької діяльності. Саме тому виникає необхідність створення цілісної системи психологічного забезпечення, спрямованої на розвиток усіх складових підприємницької компетенції.

Психологічне забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді розглядається як комплекс взаємопов'язаних заходів, методів та форм роботи, спрямованих на формування мотивації до підприємницької діяльності, розвиток економічних знань, практичних умінь та особистісних якостей, необхідних для успішної самореалізації в сучасному економічному середовищі.

Основною метою концепції є створення психологічних умов для розвитку підприємницької компетенції молоді шляхом формування мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів.

Для реалізації поставленої мети визначено основні складові концепції психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Структура концепції психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді

Компонент	Зміст роботи	Очікуваний результат
Мотиваційний	Формування мотивації досягнення, прагнення до фінансової незалежності та професійної самореалізації	Підвищення зацікавленості у підприємницькій діяльності
Когнітивний	Формування знань про підприємництво, фінансову грамотність, бізнес-планування та управління ризиками	Підвищення рівня економічної обізнаності
Діяльнісний	Розвиток навичок планування, прийняття рішень, організації діяльності та реалізації проєктів	Готовність до практичної підприємницької діяльності
Особистісний	Розвиток відповідальності, впевненості в собі, креативності, комунікативності та стресостійкості	Формування підприємницьких якостей особистості

Як видно з таблиці 3.1, розвиток підприємницької компетенції молоді потребує комплексного впливу на всі складові особистості. Особливу увагу доцільно приділяти розвитку мотивації досягнення та підприємницького мислення, оскільки саме вони виступають основою готовності молодої людини до самостійної економічної діяльності.

Запропонована концепція передбачає реалізацію трьох основних напрямів роботи: інформаційно-освітнього, розвивального та практикоорієнтованого. Інформаційно-освітній напрям спрямований на підвищення рівня економічних знань та фінансової грамотності молоді. Розвивальний напрям забезпечує формування особистісних якостей, необхідних для підприємницької діяльності. Практикоорієнтований напрям

передбачає залучення молоді до виконання практичних завдань, бізнес-кейсів, рольових ігор та проєктної діяльності.

Очікується, що реалізація запропонованої концепції сприятиме підвищенню рівня підприємницької компетенції молоді, розвитку її економічної активності, формуванню готовності до започаткування власної справи та підвищенню конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

3.2. Програма розвитку підприємницької компетенції молоді

На основі результатів теоретичного аналізу та проведеного емпіричного дослідження було розроблено програму розвитку підприємницької компетенції молоді. Необхідність створення такої програми зумовлена потребою підвищення рівня підприємницької активності молодого покоління, розвитку підприємницького мислення, фінансової грамотності та особистісних якостей, необхідних для успішної самореалізації в сучасних соціально-економічних умовах.

Результати дослідження показали, що молодь характеризується достатньо високим рівнем мотивації до досягнення успіху та фінансової незалежності, проте потребує розвитку знань щодо підприємницької діяльності, оцінювання ризиків, планування бізнес-проєктів та практичного застосування підприємницьких навичок. Саме тому запропонована програма спрямована на комплексний розвиток усіх компонентів підприємницької компетенції.

Метою програми є розвиток підприємницької компетенції молоді шляхом формування мотивації до підприємницької діяльності, підвищення рівня фінансової грамотності, розвитку підприємницького мислення та вдосконалення особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності.

Основними завданнями програми є:

- формування позитивного ставлення до підприємницької діяльності;
- розвиток мотивації досягнення та самореалізації;
- підвищення рівня фінансової грамотності;
- формування навичок бізнес-планування;
- розвиток навичок прийняття рішень та оцінювання ризиків;
- розвиток комунікативних та лідерських якостей;
- формування впевненості у власних можливостях;
- розвиток креативності та підприємницького мислення.

Цільовою аудиторією програми є молоді люди віком від 17 до 30 років, які зацікавлені у власному професійному розвитку та підвищенні рівня підприємницької компетенції.

Програма розрахована на 8 занять тривалістю 90 хвилин кожне та реалізується у формі тренінгової роботи з використанням інтерактивних методів навчання.

Таблиця 3.2 – Структура програми розвитку підприємницької компетенції молоді

Тема заняття	Мета заняття
Знайомство та діагностика підприємницького потенціалу	Формування мотивації до участі у програмі та усвідомлення власних можливостей
Підприємницьке мислення та мотивація успіху	Розвиток мотивації досягнення та підприємницької активності
Фінансова грамотність сучасної молоді	Формування базових знань щодо управління фінансами
Генерування бізнес-ідей та креативність	Розвиток творчого мислення та навичок пошуку можливостей
Бізнес-планування та оцінювання ризиків	Формування навичок планування та аналізу ризиків
Комунікація та лідерство в підприємницькій діяльності	Розвиток комунікативних і лідерських здібностей

Прийняття рішень та управління невизначеністю	Формування навичок ефективного прийняття рішень
Презентація бізнес-проектів та підбиття підсумків	Узагальнення отриманого досвіду та оцінка результатів

Під час реалізації програми використовуються різноманітні форми та методи роботи: мінілекції, тренінгові вправи, мозкові штурми, бізнес-кейси, рольові ігри, групові дискусії, аналіз практичних ситуацій, робота в малих групах та виконання індивідуальних завдань.

Особлива увага приділяється практичній складовій навчання. Учасники отримують можливість працювати над створенням власних бізнес-ідей, аналізувати реальні підприємницькі ситуації, розробляти елементи бізнес-плану та презентувати результати своєї роботи. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, але й формуванню практичних навичок підприємницької діяльності.

Важливою особливістю програми є поєднання психологічних та економічних аспектів підготовки молоді. Поряд із розвитком фінансової грамотності та підприємницьких знань значна увага приділяється формуванню впевненості в собі, відповідальності, ініціативності, готовності до поміркованого ризику та навичок міжособистісної взаємодії.

Очікуваними результатами реалізації програми є підвищення рівня розвитку мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів підприємницької компетенції молоді. Передбачається зростання інтересу до підприємницької діяльності, покращення рівня фінансової грамотності, розвиток навичок бізнес-планування та прийняття рішень, а також підвищення впевненості молоді у власних можливостях щодо реалізації підприємницьких ініціатив.

Таким чином, запропонована програма розвитку підприємницької компетенції молоді має комплексний характер та спрямована на формування знань, умінь і особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності в

сучасному економічному середовищі. Реалізація програми сприятиме підвищенню підприємницької активності молоді та створить умови для її успішної професійної й економічної самореалізації.

3.3. Практичні рекомендації та оцінка ефективності програми

Розвиток підприємницької компетенції молоді є важливою умовою підвищення її конкурентоспроможності, професійної мобільності та готовності до активної участі в економічному житті суспільства. Результати проведеного дослідження показали, що молодь має високий рівень мотивації до самореалізації та фінансової незалежності, проте потребує подальшого розвитку знань, практичних навичок і особистісних якостей, необхідних для успішної підприємницької діяльності. У зв'язку з цим було розроблено комплекс практичних рекомендацій щодо впровадження програми розвитку підприємницької компетенції молоді.

Насамперед доцільним є впровадження спеціалізованих тренінгових програм у закладах освіти, молодіжних центрах та громадських організаціях. Такі програми мають бути спрямовані не лише на формування теоретичних знань про підприємництво, а й на розвиток практичних навичок планування, прийняття рішень, комунікації та управління власними проєктами.

Важливим напрямом роботи є підвищення рівня фінансової грамотності молоді. Для цього рекомендується проводити тематичні семінари, майстер-класи та практичні заняття з питань особистих фінансів, фінансового планування, інвестування та управління ризиками. Формування економічної обізнаності сприятиме більш усвідомленому ставленню молоді до підприємницької діяльності та власного професійного розвитку.

Особливу увагу доцільно приділяти розвитку підприємницького мислення та креативності. Ефективними засобами можуть виступати бізнес-симуляції, кейс-методи, мозкові штурми, проєктна діяльність та участь у конкурсах бізнес-ідей. Такі форми роботи дозволяють молоді отримати практичний досвід розв'язання реальних економічних завдань і сприяють розвитку інноваційного підходу до діяльності.

Для розвитку особистісного компонента підприємницької компетенції рекомендується використовувати психологічні тренінги, спрямовані на підвищення впевненості у власних силах, розвиток лідерських якостей, стресостійкості, відповідальності та навичок міжособистісної взаємодії. Саме ці характеристики значною мірою визначають успішність підприємницької діяльності та готовність до роботи в умовах невизначеності.

Ефективним засобом розвитку підприємницької компетенції також може стати залучення молоді до програм наставництва. Співпраця з досвідченими підприємцями дозволяє отримати практичні знання про ведення бізнесу, ознайомитися з реальними прикладами підприємницької діяльності та сформувати позитивне ставлення до підприємництва як можливого напрямку професійної самореалізації.

Для оцінки ефективності запропонованої програми було визначено очікувані результати її впровадження за основними компонентами підприємницької компетенції (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Очікувані результати реалізації програми розвитку підприємницької компетенції молоді

Компонент	Очікувані зміни
Мотиваційний	Підвищення мотивації досягнення, прагнення до самореалізації та фінансової незалежності
Когнітивний	Зростання рівня фінансової грамотності та знань про підприємницьку діяльність
Діяльнісний	Розвиток навичок планування, прийняття рішень та реалізації підприємницьких проєктів
Особистісний	Підвищення впевненості в собі, відповідальності, креативності та стресостійкості

Оцінювання ефективності програми пропонується здійснювати шляхом повторного анкетування учасників після завершення навчання. Основними критеріями ефективності виступатимуть зміни показників мотивації до підприємницької діяльності, рівня фінансової грамотності, готовності до прийняття рішень та сформованості підприємницьких якостей особистості.

Очікується, що після проходження програми учасники демонструватимуть більш високий рівень підприємницької компетенції, підвищену готовність до реалізації власних бізнес-ідей та більш позитивне ставлення до підприємницької діяльності. Крім того, розвиток відповідних знань, умінь і навичок сприятиме підвищенню конкурентоспроможності молоді на ринку праці та розширенню можливостей для професійної самореалізації.

Таким чином, запропонована програма розвитку підприємницької компетенції молоді має комплексний характер і спрямована на розвиток усіх структурних компонентів підприємницької компетенції. Реалізація програми та впровадження запропонованих практичних рекомендацій сприятимуть формуванню активної, відповідальної та економічно компетентної молоді, здатної ефективно діяти в умовах сучасного соціально-економічного середовища та брати участь у процесах економічного відродження країни.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та розроблено технології психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді в умовах економічного відродження країни.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що підприємницька компетенція є інтегральною характеристикою особистості, яка поєднує систему знань, умінь, навичок, цінностей, мотиваційних установок та особистісних якостей, необхідних для успішної реалізації підприємницької діяльності. Підприємницька компетенція забезпечує здатність особистості генерувати та реалізовувати ідеї, приймати відповідальні рішення, ефективно використовувати ресурси, діяти в умовах невизначеності та досягати поставлених цілей.

2. Визначено основні психологічні чинники розвитку підприємницької компетенції молоді. До них належать мотивація досягнення, внутрішня готовність до самореалізації, самоефективність, відповідальність, креативність, ініціативність, комунікативність, готовність до поміркованого ризику, толерантність до невизначеності та здатність до прийняття самостійних рішень. Встановлено, що розвиток підприємницької компетенції є складним багатокомпонентним процесом, який залежить від взаємодії мотиваційних, когнітивних, діяльнісних та особистісних чинників.

3. З'ясовано, що в умовах економічного відродження країни молодь виступає важливим ресурсом соціально-економічного розвитку держави. Водночас сучасні соціально-економічні виклики вимагають формування у молодих людей високого рівня підприємливості, економічної активності, фінансової грамотності та готовності до професійної самореалізації. Важливу роль у цьому процесі відіграють система освіти, сім'я, соціальне оточення та спеціально організовані програми розвитку підприємницьких компетентностей.

4. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що загальний рівень розвитку підприємницької компетенції молоді характеризується як середній із тенденцією до високого. Найбільш сформованим виявився мотиваційний компонент, який проявляється у прагненні молоді до фінансової незалежності, професійного успіху та самореалізації. Достатньо високими є також показники особистісного та діяльнісного компонентів, що свідчить про готовність молодих людей брати відповідальність за власні рішення, планувати діяльність та досягати поставлених цілей.

5. Виявлено, що найменш сформованим є когнітивний компонент підприємницької компетенції. Частина респондентів продемонструвала недостатній рівень знань щодо основ підприємницької діяльності, фінансового планування, оцінювання ризиків та пошуку ресурсів для реалізації власних бізнес-ідей. Отримані результати свідчать про необхідність посилення освітньої складової підготовки молоді до підприємницької діяльності.

6. На основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження розроблено концепцію психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетенції молоді. Концепція передбачає комплексний вплив на мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти підприємницької компетенції шляхом поєднання інформаційно-освітніх, розвивальних та практикоорієнтованих заходів.

7. Розроблено програму розвитку підприємницької компетенції молоді, яка складається з восьми тренінгових занять і спрямована на формування підприємницького мислення, підвищення рівня фінансової грамотності, розвиток навичок бізнес-планування, прийняття рішень, лідерських якостей, креативності та впевненості у власних можливостях. Програма поєднує психологічні та економічні аспекти підготовки молоді до сучасних умов професійної діяльності.

8. Сформульовано практичні рекомендації щодо впровадження програми розвитку підприємницької компетенції молоді в діяльність закладів освіти, молодіжних центрів та організацій, які здійснюють психологічний супровід

професійного становлення молоді. Передбачається, що реалізація запропонованої програми сприятиме підвищенню рівня підприємницької компетенції, розвитку економічної активності, формуванню готовності до започаткування власної справи та підвищенню конкурентоспроможності молоді на сучасному ринку праці.

Отже, поставлену мету дослідження досягнуто, а визначені завдання виконано. Проведене дослідження підтвердило доцільність використання технологій психологічного забезпечення для розвитку підприємницької компетенції молоді та засвідчило перспективність подальших наукових розвідок у напрямі вдосконалення психологічних механізмів формування підприємницького потенціалу особистості в умовах соціально-економічних трансформацій та економічного відродження України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приходькіна Н. О. Компетенція, компетентність, медіакомпетентність: аналіз термінології. Вісник післядипломної освіти. Серія "Педагогічні науки". 2017. Вип. 5 (34). С. 80–88.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Б-ка з освіт. політики. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
3. Трипольська О. О. Нова українська школа: організація дистанційного і змішаного навчання у початковій школі. Харків : Видавництво "Ранок", 2021. 208 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Андрієнко А. С. Компетентнісно-орієнтований підхід у вищому ступені освіти: історія, особливий стан та перспективи розвитку : монографія. Середовище, 2018. 92 с.
6. Тісунова М. В., Бондарчук А. В. Господарське право : навч. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 584 с.
7. Білорус О. Г. Теорія безпечного економічного розвитку. Економіка України. 2018. № 2 (675). С. 79–82.
8. Pryshchepa S. To the problem of formation of pupils' entrepreneurial competence: modern approaches. Young scientist. 2019. Т. 1, № 65. С. 383–385. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-88>
9. Волкова Н. І. До проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Педагогічний процес: теорія і практика. 2015. Вип. 5/6. С. 98–102.
10. Ляшенко М. Формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технологій. Наукові записки. 2016. № 9. С. 51–54.
11. Бахмат Н. Підготовка вчителів до формування підприємницької компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. Педагогічні науки:

теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 3-4 (97-98). С. 3–12. URL: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.03-04/003-012>

12. McClelland D. C. The achieving society. Princeton : Van Nostrand, 1961. 512 p.

13. Bandura A. Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. Educational Psychologist. 1993. Vol. 28, No. 2. Pp. 117–148. URL: https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3

14. Frese M., Kring W., Soose A., Zempel J. Personal initiative at work: Differences between East and West Germany. Academy of Management Journal. 1996. Vol. 39, No. 1. Pp. 37–63. URL: <https://doi.org/10.2307/256630>

15. Cardon M. S., Wincent J., Singh J., Drnovsek M. The nature and experience of entrepreneurial passion. Academy of Management Review. 2009. Vol. 34, No. 3. Pp. 511–532. URL: <https://doi.org/10.5465/amr.2009.40633190>

16. Mitchell R. K., Busenitz L., Lant T. et al. The central question in entrepreneurial cognition research 2007. Entrepreneurship Theory and Practice. 2007. Vol. 31, No. 1. Pp. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2007.00161.x>

17. Drahomirov O., Loboda V. Factors in the development of entrepreneurial competence of the individual in the educational environment. Psychological Journal. 2023. Vol. 9, No. 1. Pp. 122–130.

18. Sarasvathy S. D., Dew N., Velamuri S. R., Venkataraman S. Three views of entrepreneurial opportunity. Handbook of entrepreneurship research / ed. by Z. J. Acs, D. B. Audretsch. Springer, 2010. Pp. 77–96.

19. Lackéus M., Middleton K. W. Venture Creation Programs: Bridging entrepreneurship education and technology transfer. Education + Training. 2015. Vol. 57, No. 1. Pp. 48–73.

20. Donnellon A., Ollila S., Middleton K. W. Constructing entrepreneurial identity in entrepreneurship education. The International Journal of Management Education. 2014. Vol. 12, No. 3. Pp. 490–499.

21. Karamushka L. M., Kredenzner O. V. Treninh «Psykhologichna pidhotovka personalu osvitnikh orhanizatsii do rozvytku pidpryiemnytskoi aktyvnosti» [Training “Psychological preparation of educational organization staff for the development of entrepreneurial activity”]. Aktualni problemy psykhologii. 2022. Vol. 1, No. 54. Pp. 151–158. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i54/13.pdf>

22. Drucker P. F. Innovation and entrepreneurship: Practice and principles. Routledge, 2007. 258 p.

23. Schumpeter J. A. The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle / trans. by R. Opie. Transaction Publishers, 2007. 244 p.

24. Young L. Enterprise for all: The relevance of enterprise in education. Department for Business, Innovation and Skills. 2014. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/338749/EnterpriseforAll-lowres200614.pdf

25. Gibb A. A. Do we really teach (approach) small business the way we should? Journal of Small Business and Entrepreneurship. 1994. Vol. 11, No. 2. Pp. 11–27. URL: <https://doi.org/10.1080/08276331.1994.10600412>

26. Мартинюк І. О. Проблеми життєвого самовизначення молоді (досвід прикладного дослідження). Київ, 2003. 25 с.

27. Українське "покоління Z": цінності та орієнтири - Результати загальнонаціонального опитування. Київ, 2017. С. 77–105. URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukrayinske-pokolinnya-Z-tsinnosti-ta-oriyentyry.pdf>

28. Дембицька Н. М. Наставництво у соціально-психологічному забезпеченні економічної соціалізації учнівської молоді. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді : монографія / Н. М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі, О. В. Лавренко, Т. І. Мельничук ; за ред. Н. М. Дембицької. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 9–43, 109–111, 163–184. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>

29. Дембицька Н. М., Рябовол Т. А., Голяка С. Г. Софтизація особистої власності учнівської молоді в умовах віртуалізації економіки. Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. 2019. Вип. 52. С. 35–40.

30. Зубіашвілі І. Ставлення до грошей як чинник економічної соціалізації старшокласників : монографія. Riga : LAP Lambert Academic Publishing, 2019. 252 с.

31. Зубіашвілі І. К. Теоретико-методологічні засади дослідження соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації старшокласників. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді : монографія / Н. М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі, О. В. Лавренко, Т. І. Мельничук ; за ред. Н. М. Дембицької. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 73–83, 125–162, 231–248. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>

32. Лавренко О. В. Теоретико-методологічні засади дослідження соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації молоді в просторі вузівської освіти: моральний аспект. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді : монографія / Н. М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі, О. В. Лавренко, Т. І. Мельничук ; за ред. Н. М. Дембицької. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 84–95, 185–194, 249–312. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>

33. Лавренко О. В. Співвідношення духовних та матеріальних начал в економічній свідомості студентської молоді. Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. 2019. Вип. 52. С. 45–55.